

L. W. J. K. Thomson (1869-1914)

Inleiding

Toen luitenant-kolonel L. W. J. K. Thomson in 1914 te Durrës - Durazzo - in Albanië sneuvelde, verloor Nederland één van zijn begaafdste officieren. Het nieuws van zijn dood was een schok, niet alleen voor enkele ingewijden, maar ook voor het Nederlandse publiek 1) Thomson had namelijk een veelbewogen en veel besproken carrière achter zich. Zijn scherp inzicht en onbuigzaam karakter brachten hem in conflict met conservatieve meerderen die moesten vaststellen dat de vooruitstrevende Thomson wel heel bijzondere ideeën omtrent troepenaanvoering had. Deze bekwame en moedige officier werd voor zijn optreden in Atjeh onderscheiden met de Militaire Willemsorde Vierde Klasse, volgde als militair attaché de Boeren oorlog in Zuid-Afrika, ontplooide grote activiteiten als politicus, vond zijn einde op het Albanese strijdtoneel. Soms wordt te veel aandacht gegeven aan de laatste episode van zijn leven en noemt men hem 'Thomson van Albanië'. Daarmee wordt dan eigenlijk onrecht gedaan aan zijn verdiensten, want vóór zijn optreden in de Balkan had hij bijzonder veel gepresteerd. De emoties die zijn sneuvelen loswoelden zijn van uit dat perspectief na te voelen en te begrijpen.

Afkomst, jeugd en opleiding

Lodewijk Willem Johan Karel Thomson werd op 11 juni 1869 geboren in het landelijk dorpje Voorschoten 2), waar zijn ouders in 'Huize Klein Roucoop' 3) woonden. Zijn vader was Bernhard Heiderich Thomson (1838-1898), officier van Gezondheid 1ste klassen bij de Marine. Zijn grootvader, Jan Jacob Thomson (1784-1858) had carrière als officier gemaakt en werd bij Waterloo gewond 4). Meer familieleden van vaderszijde zochten het in een militaire loopbaan. Bernhard Heiderich Thomson trouwde op 4 september 1867 te Bergen op Zoom met Maria Wilhelmina Pompe van Meerdervoort (1842-1884) die eveneens militairen onder haar familieleden telde. Uit dit huwelijk werden in 1868 Gerrit Jan Pieter Albert, die de roepnaam Pieter kreeg, en een jaar later Lodewijk geboren. Aangezien de vader vaak van huis was kwamen de lasten van de opvoeding grotendeels neer op de schouders van de moeder, een lieve zachte vrouw met een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Thomson senior stond overigens ook als zeer beminnelijk bekend. Zijn lange baard en zijn goedheid bezorgden hem bij de Marine de bijnaam van 'Sint Nicolaas'.

Pieter en Lodewijk kregen aanvankelijk huisonderricht en bezochten vervolgens de lagere school in Bergen op Zoom waarheen het gezin verhuisd was. In 1880 ging het in Kralingen wonen, omdat Bernhard Heiderich overgeplaatst was naar het opleidingsschip 'Anna Paulowna' dat zijn ligplaats in Rotterdam had. In de havenstad bezochten de jongens van 1881 tot 1884 de HBS met driejarige cursus aan het Van Alkemadeplein. Lodewijk was een begaafde leerling met een talent voor tekenen en schilderen, terwijl de scheikunde hem bijzonder aantrok. Onrecht verdroeg hij moeilijk, zoals blijkt uit het volgende voorval. Eén van zijn leraren had de gewoonte om in de klas er op los te slaan. Toen dit weer eens gebeurde sprong Thomson op uit zijn bank en riep: 'Nu is 't genoeg, dat geransel moet nu maar uit zijn!' 5). Op 30 augustus 1884 verloor hij zijn moeder, die vermoedelijk langdurig ziek geweest is. Ten minste, Thomson senior, die eind 1883 naar Indië vertrokken was, kreeg op 28 februari 1884 verlof om wegens familieomstandigheden voor eigen rekening naar het

vaderland terug te keren. Pieter en Lodewijk namen deel aan het toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie in Breda, waar Lodewijk op 5 september als cadet zijn intrede deed, terwijl Pieter pas het volgende jaar aangenomen werd. Hij volbracht de opleiding met succes en werd op 25 juli 1888 bevorderd tot tweede luitenant bij het wapen der infanterie. Tijdens zijn cadettenperiode was Thomson slechts lid van één van de 35 verenigingen die de K.M.A. rijk was. Hij speelde namelijk cornet-à-piston in de Cadettenmuziekvereniging 'Sempre Crescendo'.

De eerste luitenantsjaren

Thomson werd ingedeeld bij de 3de Compagnie van het 2de bataljon van het 5de regiment Infanterie dat te Nijmegen in garnizoen lag. Hij vond er de tijd om een kort artikel te schrijven over Het invetten van geweerpatroon nr 1 dat in 1891 werd gepubliceerd in De Militaire Spectator, waarmee hij zijn debuut maakte als militair schrijver. Kennelijk voldeed het eentonige garnizoensleven hem niet, want hij stelde pogingen in het werk om gedetacheerd te worden bij de dienst der Militaire Verkenningen om daar een opleiding te krijgen. Eigenlijk was hij volgens de geldende normen nog te jong voor een dergelijke detachering, maar zijn kwaliteiten sprongen dermate in het oog dat zijn regimentscommandant op 24 december 1890 hem aanbeval voor het volgen van een opleiding. Dit had succes zodat Thomson van 1 februari tot 1 december 1891 in Den Haag, waar de dienst der Militaire Verkenningen was gevestigd, verbleef.

Tijdens deze periode corrigeerde hij o.m. de kaart van 's-Gravenhage en tekende hij een kaart van Haarlem en omstreken, terwijl hij ook te Leersum werkte.

Hij ontwikkelde zich tot een kundig cartograaf en raakte er vast van overtuigd dat een goede topografische kennis de basis behoorde te vormen van alle militaire operatiën. In 1892 publiceerde hij in het Militair Weekblad (nr. 14) een artikeltje over terreinverkenning, gevolgd in 1893 door een Terreinschets in gekleurd potlood, volgens de teekens, vastgesteld bij Min. Beschikking van 30 januari 189/, uitgegeven door Coers en Roest te Arnhem. Vond hij een uitlaatklep voor zijn schrijversdrang, ook zijn hartstocht voor de polemieek kreeg de kans om zich te manifesteren. Dat laatste gebeurde eveneens in 1893 toen van zijn hand in De Militaire Spectator een artikel verscheen dat tot titel droeg: Het in kaart brengen van hoogteterrein. Hierin plaatste hij, overigens op beheerste wijze, enkele kritische opmerkingen betreffende het vervaardigen van militaire kaarten. De eerste luitenant der Infanterie L. Noest, toen werkzaam bij de Militaire Verkenningen, reageerde fel en besloot zijn aanval met:

'In één woord: moge van zijn volgende pennevruchten kunnen worden geconstateerd, dat ze - in tegenstelling met de hier behandelde - werkelijk nut kunnen stichten' 6).

Dit schoot bij Thomson duidelijk in het verkeerde keelgat, hij schreef een weerwoord waarin hij Noest er stevig van langs gaf:

'Gaarne wil ik den ter zake kundigen lezers, waar dit noodig mocht zijn, nader enkele mijner denkbeelden toelichten; tot eene discussie met den steller van bedoeld stuk, acht ik mij geenszins geroepen, want zijne onhoffelijke wijze van optreden heeft hem het recht hierop verbeurd' 7).

Deze reactie tekent Thomson ten voeten uit. Hij was slagvaardig, scherp, ironisch. Wanneer hij overtuigd was van zijn gelijk, ging hem in de discussie geen zee te hoog.

Indische ervaringen

Na zijn detachering in Den Haag werd hij bij het 5de Regiment Infanterie geplaatst in Amersfoort. Zijn verblijf aldaar werd in de periode van 16 september tot 31 oktober 1892 onderbroken voor het volgen van de derde wapencursus te Delft.

Op 8 november 1892 werd hij bevorderd tot eerste luitenant. Inmiddels had hij zijn langste tijd gediend bij zijn regiment, want de minister van oorlog A. L. W. Seyffardt besloot om hem met ingang van 16 november 1892 in te delen bij het valide gedeelte van de Koloniale Reserve te Nijmegen. Deze Koloniale Reserve, opgericht in 1890, had een tweeledig doel. Enerzijds vormde zij te Zutphen een opvangstcentrum voor zieke militairen die uit de Oost terugkeerden, anderzijds leverde zij nieuwe krachten voor de aanvulling.

Op 9 december 1893 vertrok Thomson met het stoomschip Gedé naar Batavia waar hij op 15 januari 1894 aankwam. De reis maakte hij in gezelschap van de luitenant H. C. J. ter Beek (1865-1954) die het later tot luitenant-generaal tit. en adjudant in bijzondere dienst van koningin Wilhelmina zou brengen.

Thomson leerde het officiersleven in de tropen grondig kennen. Zijn pen liet hij niet rusten, want in 1895 publiceerde hij in het Indisch Militair Tijdschrift een lang artikel over de oorlog tussen China en Japan 8). Hierin onderstreepte hij eens te meer hoe belangrijk de terreinkennis voor militairen was. Weldra leerde hij het oorlogsgeweld in de praktijk kennen. In Atjeh laaide de reeds jaren durende strijd hoog op, toen Teukoe Oemar in 1896 zijn `verraad' pleegde. Thomson, ingedeeld bij het 12de bataljon, kwam onder bevel te staan van kapitein S. A. Drijber die hij in Nijmegen had leren kennen. Overigens namen aan de krijgshandelingen in Atjeh ook G. W. J. C. H. Graafland en C. J. Asselbergs deel. Met hen zou Thomson later in nauw contact blijven. Op 23 mei bevond het 12de bataljon zich bij Lamith en begaf zich vervolgens naar Lam Manjang, welke plaats zonder bezetting bleek te zijn. Drijber kreeg opdracht om met zijn compagnie de sawah tussen Lam Manjang en Lam Isi over te steken om laatstgenoemde kampong te bezetten. Tijdens de opmars liepen de troepen in vijandelijk vuur. Kapitein Nauta, commandant van een aantal vuurmonden, zag een honderdtal Atjehers die aanstalten maakten om een aanval uit te voeren.

Hij (i.c. Nauta) deed onmiddellijk de meest nabij zijnde infanterie-afdeling waarschuwen. De kapitein S. A. Drijber rukte daarop na bekomen last zoo snel mogelijk naar de bedreigde zijde der stelling op en, toen hij ontwaarde dat de vijand eene sterke benting had bezet, ging hij, na een paar salvo's te hebben doen afgeven, onverwijld tot den stormaanval over.

Met grote onstuimigheid stormden deze troepen, moedig voorgegaan door den 1 en luitenant L. W. J. K. Thomson en den Europ. hoornblazer Karel nr. 39346/706. Karel hielp luitenant Thomson door de versperring gaan, zoodat deze het eerst de benting kon binnendringen' 9).

Die dag verloor het 12de bataljon aan doden een officier en zeven minderen, terwijl twee officieren en zesenvertig minderen werden gewond.

Op 25 mei kreeg Drijber opnieuw een gevaarlijke opdracht, namelijk de bezetting van de kampong Beradin. Tijdens de gevechten raakte Drijber gewond en droeg hij het commando over aan Thomson die kans zag de goed versterkte kampong te veroveren.

Thomson gaf hiermee blijk van een moedig en beleidvol handelen in tijden van groot gevaar. Na deze gebeurtenissen keerde hij terug naar Soekaboemi op Java, waar hij een waarderdend artikel schreef over het Topografisch Bureau te Batavia en de gelegenheid aangreep om nogmaals te wijzen op het grote belang van een goed inzicht in de geografie van het strijdtoneel: `De Indische krijgsgeschiedenis levert voorbeelden te over, dat operatiën mislukten door gebrek aan terreinkennis, door gebrek aan goede kaarten' 10).

Gezondheidsredenen maakten een voortijdig einde aan zijn detachering.

Terug in Nederland

In Nederland teruggekeerd trad hij op 29 november 1896 te Arnhem in het huwelijk met Henriëtte Lambertina Slotemaker. In 1899 werd zijn dochter Maria geboren. Aan dit enig kind bleef hij bijzonder gehecht. Zo had hij later, tijdens zijn verblijf in Albanië, steeds een foto van Maria op zijn schrijftafel staan 11). Overigens verliep het huwelijk niet zonder spanningen, vermoedelijk omdat Thomson nogal gevoelig was voor vrouwelijk schoon. Deze eigenschap zou hem in Zuid-Afrika de nodige problemen opleveren.

Thomson stond in hoog aanzien. Hij beschikte immers over oorlogservaring en had het bewijs van zijn moed geleverd tijdens de gevechten in Atjeh. Het was dus niet zo verwonderlijk dat juist hij werd aangewezen om als vertegenwoordiger van de infanterie in 1898 mee te rijden in de stoet bij de inhuldigingsplechtigheid van koningin Wilhelmina 13).

Inmiddels was hij van Nijmegen overgeplaatst naar Den Haag waar hij respectievelijk werd gedetacheerd bij de Hogere Krijgsschool en de Topografische Inrichting. Als militair publicist weerde hij zich geducht. Toen hij had vastgesteld dat het grote publiek eigenlijk geen goede landkaart van Atjeh had om de krijgsverrichtingen aldaar te volgen, tekende hij in 1897 een kaart van Groot Atjeh. Deze kaart werd uitgegeven door de Haagse firma J. Smulders en Co, die zich een uitstekende reputatie verwierf op het gebied van het drukken van landkaarten.

In De Militaire Spectator verscheen weliswaar een lovende kritiek, 's) maar dat betekende niet dat iedereen tevreden was. Een van zijn critici noemde de kaart 'een werk van inferieure kwaliteit' en betreurde de uitgave ervan "). Thomson reageerde fel met o.a. de opmerking dat zijn criticus niet ter zake kundig was. Toen luitenant-kolonel L. de Vlaming op 18 december 1898 voor de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap een lezing hield over het duel, de raden van eer en de eeregerechten, kreeg Thomson de gelegenheid zijn ideeën naar buiten te brengen. Hoewel De Vlaming het duel ten sterkste afkeurde, kon hij er toch wel enig begrip voor opbrengen. Thomson echter noemde het duel een onzinnig overblijfsel uit de Middeleeuwen. Ritmeester T. E. M. van Libar stelde hem de volgende vraag:

'Wanneer mij zonder reden een slag in 't aangezicht wordt gegeven en hij, die dit doet, wil mij op geenerlei wijze voldoende excuses hiervoor maken, in welken toestand verkeer ik dan, welke houding heb ik dan aan te nemen? . . . Ik herhaal dus mijn vraag: wat te doen? Hoe kan ik zonder duel en zonder excuses mijne eer handhaven?' 's)

Luitenant-generaal P. M. Netscher, die als voorzitter fungeerde, concludeerde dat het duel een ongewenste, maar niet altijd vermijdbare zaak was en dat Thomson zich al te zeer op een idealistisch standpunt had gesteld.

In die jaren werd ook een discussie gevoerd over de samenvoeging van de officierskorpsen van het Nederlandse en het Nederlands-Indische leger. Eigenlijk werd een oud probleem dat reeds in de jaren zestig de aandacht trok weer voor het voetlicht gebracht. Thomson met zijn Indische ervaring was een groot voorstander van de fusering. In een lezing die veel bijval kreeg stelde hij:

'In de fusie der officierskaders ligt een machtig middel om een pauwen band tusschen Nederland en zijne Koloniën te vormen, om de Koloniën in het moederland meer bekendheid te geven. Die band welke thans uiterst slap is, is noodzakelijk, en uit sociaaleconomisch en uit militair oogpunt 16).

Hij liet hiermee duidelijk merken dat een aantal koloniale problemen hem niet ontging. Later, toen hij kamerlid was, zou hij menigmaal met kennis van zaken over Nederlands-Indië spreken en de aandacht opeisen door zijn deskundigheid, zoals Dr. W. Drees, in die jaren kamerstenograaf, zich nog weet te herinneren 17). Wat eveneens de gemoederen van de militaire deskundigen bezig hield was de duur van de eerste oefeningstijd van de dienstplichtigen.

Kolonel F. H. Boogaard was in 1896 een voorstander van de zesmaandse oefentijd in de zomermaanden 18). Hieraan koppelde hij overigens wel meer herhalingsoefeningen vast. Voorstanders van een langere oefentijd betoogden dat zes maanden te kort waren om de noodzakelijke discipline bij te brengen. Beperking van de dienstduur vloeyde voort uit het verlangen naar een volksleger, waarin het ging om soldaten voor de oorlog en niet om militairen voor het vervullen van allerlei andere werkzaamheden (bijv. onderhoud kazernes, wachtdiensten etc.). Toen de eerste oefentijd voor de infanterie en de vestingsartillerie in 1897 van 12 maanden tot 8 maanden werd teruggebracht, bleef het artikel hagen over de duur van de eerste oefening. W. C. Schönstedt publiceerde in 1898 een brochure waarin hij een eerste oefening van zes maanden bepleitte.

Onder degenen die reageerden was Thomson. Hij schreef bij wijze van weerlegging: Zesmaandse oefentijd voor het Wapen der Infanterie? Beschouwingen naar aanleiding van de propaganda van den Heer W. C. Schönstedt (Haarlem 1898). Met gebruikmaking van gegevens uit het Krijgskundig Archief toonde Thomson aan dat een zesmaandse oefentijd onvoldoende was. De Militaire Spectator schreef een lovende kritiek en bracht naar voren dat het hier een brochure betrof van de hand van een officier met oorlogservaring 19).

Thomson in Zuid-Afrika

In Zuid-Afrika deed het Britse imperialisme de spanning hoog oplopen, vooral toen in 1885-1886 de rijkste goudvelden ter wereld werden ontdekt in de onafhankelijke republiek Transvaal. Deze republiek nam snel in economische kracht toe, maar kreeg tevens met enkele immigratieproblemen te maken. Na de goudvondsten hadden zich nog al wat Britse onderdanen in Transvaal gevestigd. Zij kregen echter niet die status en politieke rechten waarop zij meenden aanspraak te mogen maken. Toen Britse troepen werden gelegerd langs de grenzen van Transvaal, ontstonden explosieve toestanden.

Op 11 oktober 1899 brak de Anglo-Boerenoorlog uit. De republiek Oranje-Vrijstaat, die zich verplicht had om Transvaal in geval van agressie bij te staan, raakte eveneens bij de strijd betrokken.

De publieke opinie in Nederland, Frankrijk, Duitsland en Rusland sprak zich duidelijk ten gunste van de Boeren uit. Vele landen, die de groeiende macht van Engeland met lede ogen hadden gade geslagen, sympathiseerden met de Boeren zonder overigens direct in de strijd verwickeld te raken. Wel arriveerden in Transvaal en Oranje-Vrijstaat allerlei vrijwilligers om hetzij actief mee te vechten, hetzij om in rodekruisambulances het leed van zieken en gewonden te verzachten. In Nederland organiseerden de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging en het Nederlandsch Comité voor Transvaal een geldinzameling, waartoe zij op 16 oktober 1899 een circulaire rondstuurden die aldus begon:

‘Nu de oorlog tusschen Engeland en de beide Hollandsche Boerenrepublieken van Zuid-Afrika is uitgebroken, ligt het, dunkt ons, op den weg van het Nederlandsche volk om door eene gemeenschappelijke daad van zuivere barmhartigheid op welsprekende wijze te toonen, van welk een eerbiedige bewondering en warme toegenegenheid ons het hart is vervuld voor de stamverwanten, die daar ginds de onafhankelijkheid van hun volksbes staan met de kracht van wapenen zullen hebben te verdedigen’ 20).

Het initiatief werd ondersteund en aanbevolen door leden van de Eerste en Tweede Kamer, van de Raad van State en van de Provinciale Staten, door burgemeesters en zakenlieden. Kortom, mensen uit de hoogste maatschappelijke regionen.

De Boerenoorlog maakte niet alleen veel emoties los, maar trok ook de belangstelling van de militaire deskundigen, die zagen hoe een moderne oorlog tussen blanken zich voltrok.

Diverse landen stuurden hun militaire attaché's zowel naar Britse als naar Boeren zijde. Aangezien Engeland weigerde om Nederlandse attaché's toe te laten, werden dezen naar de Boeren gestuurd. Door Nederland waren als militaire attaché's aangewezen de eerste luitenant L. W. J. K. Thomson en kapitein J. H. Ram voor het Nederlandse leger en de eerste luitenants C. J. Asselbergs en M. J. Nix voor het Nederlands-Indische leger.

De vier kenden elkaar goed van de Hogere Krijgsschool, hadden een uitstekende onderlinge verstandhouding en behoorden tot de groep van vooruitstrevende militairen die zich inzetten voor een verandering van de mentaliteit. De late aanwijzing van de attaché's - eind december 1899 - wekte enige verbazing:

'Verwondering moest het dus wel baren, dat bij ons zooveel later dan elders deze aangelegenheid bij de volksvertegenwoordiging aanhangig werd gemaakt bij de gewone behandeling van de begroting van oorlog en de eerste twee vertegenwoordigers van het Ned. leger eerst ruim twee en een halve maand na het uitbreken van de vijandelijkheden, zich naar het oorlogstoneel konden inschepen, om weder ruim een week later gevolgd te worden door een tweetal officieren van het Ned. Ind. leger met dezelfde bestemming' (21).

Maar er was ook nog iets anders dat prikte. Het betrof vier jonge officieren, terwijl er oudere officieren beschikbaar waren voor het vervullen van de opdracht.

Hoe het ook zij, de aangewezen attaché's vertrokken en voegden zich bij de Boeren. Thomson had ernstige kritiek op het beleid van de Afrikaners en stak dit in een persoonlijke brief aan zijn vrouw niet onder stoelen of banken (22). De postmeester-generaal Van Tijen te Waterval onderschepte de brief, waarna minister F. W. Reitz de attaché gelastte om het land onmiddellijk te verlaten. Thomson beriep zich op zijn diplomatieke status. Hij werd gesteund door de andere buitenlandse attaché's die dreigden het land te verlaten, wanneer Thomson niet mocht blijven.

De zaak ging de doofpot in. Tussen de bedrijven door zag Thomson ook nog kans amoureuze betrekkingen aan te knopen met een vrouw uit Pretoria. Zijn correspondentie met haar werd eveneens onderschept en is sindsdien achter slot en grendel gehouden. De Nederlandse attachés maakten een bewogen tijd mee. Nix begaf zich eind februari naar de Oranje-Vrijstaat. Hij raakte op 31 maart ernstig gewond. Toen de Boeren hem te weinig medische hulp konden bieden, werd hij, vergezeld door Asselbergs, opgenomen in een Britse ambulance en afgevoerd naar Bloemfontein waar hij op 11 april 1900 aan de gevolgen van zijn verwondingen overleed.

Thomson was getuige van de terugtocht van de Boeren na hun nederlaag bij Poplar's Grove op 7 maart 1900. De Engelsen namen hem op 12 maart samen met de Russische attaché Gurko gevangen, maar lieten hem tenslotte via Kaapstad en Lourenco Marques naar de Boeren terugkeren. Toen, in september 1900, de geregelde oorlog overging in een felle guerrilla verlieten de militaire attachés Zuid-Afrika.

Thomson, Asselbergs en Ram hadden veel ervaring opgedaan op het gebied van de lakbek, de legervorming en de disciplinehandhaving.

Terug in Den Haag zetten zij zich aan het werk om een lijvig rapport op te stellen, terwijl zij tevens via publicaties hun denkbeelden voor het forum van de militaire deskundigen brachten.

Lessen uit de Zuid-Afrikaanse oorlog

De Nederlandse attachés beschikten over veel materiaal. Dank zij C. K. van Trotsenburg, hoofd van het telegraafdepartement van Transvaal, waren zij bijvoorbeeld in het bezit van alle

telegrammen die de Boerenregering met de officieren te velde had gewisseld. De bewerking van het een en ander nam meer tijd in beslag dan aanvankelijk was verwacht, zodat de minister van oorlog de voormalige attachés plaatste bij het Krijgskundig Archief in Den Haag, waar zij in alle rust hun rapport konden opstellen.

De directeur van dat archief, kolonel F. de Bas gaf in een zeer vertrouwelijk schrijven aan de chef van de generale staf een overzicht van het 'dossier bouwstoffen' dat o.m. bevatte:

'1e. de oorlogstelegrammen gedurende de maanden februari tot september 1900 gewisseld tusschen de Boeren-Regeering en de Bevelhebbers der verschillende Commando's, en tusschen deze laatsten onderling (± 10.000 bladen)

2e. een collectie pers- en bijzondere telegrammen, ten getale van circa 2000 bladen, waaraan als die sub 1e vermeld, vele tusschen 500 en 1000 woorden, enkele nog meer bevatten.

Al deze berichten, mét de reeds vóór 17 februari gesorteerde en in afschrift behandelde telegrammen vormende een serie van 22020 bladen, zijn thans getypeerd' 23).

Door het uitvallen van Ram en Asselbergs (o.m. door ziekte) kwam de volle zwaarte van het onderzoek op de schouders van Thomson te liggen. Thomson werkte hard en met overtuiging aan het rapport. Zijn verblijf in Zuid-Afrika had voor hem nieuwe perspectieven geopend. Nederland was met zijn leger op de verkeerde weg! Een nieuwe weg diende men in te slaan. Zo schreef hij in De Militaire Gids van 1905 naar aanleiding van de duur der eerste oefening:

'Ik heb het reeds meermalen verklaard - en de redactie van 'De Militaire Spectator' is dit niet onbekend - dat ik in die dagen nog onbevangen was door het ons in onze opleidingsjaren opgedrongen militaire dogma van den noodzakelijken langen oefentijd. Wee, wie eenmaal met het onwankelbaar geloof aan zulke militaire braafheden zit omkneld; men ziet niet meer, men oordeelt niet meer, men past slechts aan. En er is een schok noodig eer men de eigenschap van het eigen oordeel terugkrijgt.

Toen ik in Afrika - bevooroordeeld daarheen getrokken - practisch heb ervaren, in wat opzicht model-soldaten achterstonden bij den gewapenden burger, die zijn verstand gebruikt, vervaagden zich langzaam de ingeprente argumenten tegen dienstbekorting. Ik zag de vele groote feiten van de Boerenstrijdmachten, die niet tot legers vast waren aaneengeklonken, maar ik zag tegelijk het groote voordeel van het vrije kennen en kunnen, niet tot onmacht geworden door kazernebegrippen, zooals die in onze legersamenleving nog steeds heerschen. Ik werd milder gestemd tegenover het militiewezen, en toen zich dat psychisch proces langzaam in me volvoerd had heb ik niet geaarzeld, dat oude militaristische, wat velen onzer beroepsofficieren nog met heilige aanbidding vereeren, in den ban te doen' 24).

De uitzending van de attachés naar Zuid-Afrika en het samenstellen van het rapport was een kostbare zaak geweest, maar desondanks werden de opgedane ervaringen slecht benut. Het klinkt een beetje wrang wat Thomson op 24 oktober 1911 in de Tweede Kamer zei:

'Ik ben de eerste om te bekennen dat de Boerenstrijdmacht feitelijk den naam van volks 'leger' niet verdiende, dat in de Boerenstrijdmacht niet de organisatie was, noch de krijgstucht gekend werd zoals die in een leger noodig zijn. Wanneer de geachte afgevaardigde (Dr. Kuyper) nadere bijzonderheden omtrent mijn oordeel te dezen opzichte wenscht te vernemen, verwijs ik hem

naar het rapport der militaire attaché's over den Boeren-oorlog, dat op het oogenblik in de kelders van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken is begraven' 25).

Het debat dat op 20 maart 1902 in de vergadering van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap werd gehouden was voor Ram de aanleiding om een brochure te publiceren met de titel *Lessen uit den Zuid-Afrikaanschen Oorlog*. Hierin nam hij de opvattingen onder vuur van A. Hoogenboom en G. 7. C. A. Pop, auteurs van een *Leerboek der Taktiek*. Hij maakte het verwijt dat ze te veel vast hielden aan de situatie van de Frans-Duitse oorlog van 1870/71 en geen rekening hielden met wat in Zuid-Afrika was gebeurd. Pop zette in *De Militaire Spectator* een bescheiden tegenaanval in, waarop Ram en Thomson via *De Militaire Gids* een weerwoord gaven (26). Beide laatsten kenden de oorlog uit de praktijk en lieten zich de kans niet ontgaan om de theoreticus een flinke draai om de oren te geven:

'Zoo zullen we ook op de kwestie der psychologie op het slagveld waaraan Majoor Pop vele bladzijden wijdt, niet nader ingaan. Het zal wel onnodig zijn, te verzekeren dat de school, welke we doorliepen, en waarin we op de meest afdoende wijze de moreele indrukken in het gevecht leerden kennen, voor ons meer waarde heeft dan de bladzijden theorie, welke de Majoor ons schenkt'.

De nieuwe richting

Rond 1900 stond de handhaving van tucht en orde volop in de belangstelling. Verontruste militairen maakten zich zorgen over de verwaarlozing - in hun ogen - van de krijgstucht. Kenmerkend is het artikel *'Het ijzeren regiment'* gepubliceerd in 1902 in *De Militaire Spectator* en ondertekend met de initiaal K (27).

De auteur vestigt de aandacht op *'de groote waarde eener strenge discipline in een leger'*. Hij vindt de houding van de gemiddelde Nederlander bijzonder slap. Verder vindt K. zich danig op over het anti-militarisme, anti-monarchale bewegingen en komt tot de constatering:

'Die discipline is niet vanzelf in ons volk aanwezig, zij moet er dus worden ingebracht, zoodra het individu het militaire kleed aantrekt. Waardoor? Door het 'IJzeren Regiment'. Door wie? Door alle meerderen, van den korporaal af, tot den hoogst geplaatste toe. En om dat regiment te handhaven zijn strenge straffen noodig, niet die, waar de soldaat niets om geeft en die eerder de krijgstucht ondermijnen dan haar bevestigen, maar zulke, die én den gestrafte zelf en zijnen kameraden een heilzame vrees inboezemen voor het bedrijven van antidisciplinaire handelingen.'

In 1901 had *De Militaire Gids*, spreekbuis van vooruitstrevende officieren, reeds onder de aandacht gebracht dat de strafbevoegdheid niet misbruikt mocht worden om fouten bij oefeningen te corrigeren en dat te veel straffen in feite ondermijnd werkte en de onmacht van de straffende meerdere aan de kaak stelde. Voor iedereen stond het vast dat er iets moest gebeuren om de innerlijke kracht van het leger op te vijzelen. Sommigen verwachtten heil van strenge maatregelen en wonden zich op over de laksheid en lauwheid die zij meenden op te merken bij in hun ogen zogenaamde nieuwlichters. Maar anderen stelden dat een geheel ander beleid gevolgd moest worden. Jhr. G. Graafland schreef op verzoek van de redactie van *De Militaire Gids* een open brief aan de lezers van het blad in Nederlands-Indië waarin hij twee vragen opwierp. De eerste was:

'Wat kan er gedaan worden om het leger meer populair te maken?' En de tweede vraag: 'Hoe aan de leden van het officierskorps te hergeven de lust, de energie, die zij voor hun moeilijke taak als militaire opvoeders noodig hebben?'

En hoe te maken dat hunne positie op beter en rationeeler grondslag wordt gevestigd; dat het karakter ontwikkeld en in eere komt in het leger; dat het initiatief wordt aangekweekt; dat er voor de bevordering zullen worden gehuldigd stabiele, doch vooral ernstige, met de roeping van den officier rekening houdende beginselen van bekwaamheid en tact' 28).

Graafland was er van overtuigd dat de traditie en sleur een juiste ontplooiing van de militaire kwaliteiten van de Nederlander in de weg stonden. Hij hekelde scherp de ver doorgevoerde reglementering, het verstikken van initiatieven en de monotone dienst. Niet mis te verstaan waren de volgende opmerkingen:

‘Onze natie, het denkend deel van de natie vooral, voelt het dat de tegenwoordige wijze van oefening onzer militairen niet beantwoordt aan het hoofddoel: ze praktisch geschikt te maken voor het gevecht. Dat de schietvaardigheid onzer infanteristen nog niet zoo hoog ontwikkeld is als redelijkerwijs gevorderd kan worden; dat er ettelijke uren van den toch reeds zoo korten diensttijd worden zoek gemaakt aan voorbereiding tot parade-cultuur en militaire vertoningen, die - zoo al niet in ieder leger onnoodig - ongetwijfeld in ons klein militie(volks-)leger misplaatst zijn’.

Thomson werkte reeds in 1902 mee aan De Militaire Gids waarvan hij redactielid werd. Opzienbarend was het voorwoord waarmee dit blad de jaargang van 1903 opende. In het artikel ‘Onze richting’ zette de redactie haar opvattingen over legervorming, kazerneleven en discipline uiteen. Zij merkte op dat de kritiek op het leger steeds sterker werd:

‘Het is duidelijk dat die aanvallen niet zonder invloed zijn gebleven op de stemming der officieren, een invloed die zich echter zeer verschillend heeft geteekend. Bij sommigen riep de actie reactie in het leven; deze verwachten slechts verbetering door een langduriger kazerneleven en een scherper tucht. Anderen echter - en onder hen velen der jongeren - zijn van mening, dat die kritiek niet geheel zonder grond is en gevoelen de behoefte aan een legervorming, die meer dan de bestaande is ingericht naar den aard en de neigingen van ons volk’.

Dit betekende volgens de redactie: korter kazerneverblijf en een andere vorm van krijgstucht. De reacties waren talrijk. Naar aanleiding van het tumult dat dit voorwoord veroorzaakte ging de redactie nog eens in op de kazernetucht: ‘Wij gelooven, dat de afkeer van kazernetucht - die hoogstwaarschijnlijk universeel is - in ons land wat sterker spreekt dan elders, zoodat we hier met iets specifiek Nederlandsch te doen hebben’.

De redactie kwam tot de slotsom dat de Nederlander geen tegenstander was van goede tucht en dat hij, mits goed geleid, een uitstekend soldaat kon zijn. Thomson's militaire superieuren waren woedend over het reeds vermaarde voorwoord en riepen hem op het matje.

Op 22 januari 1903 kreeg hij opdracht van zijn regimentscommandant, kolonel L. F. A. van der Goes om aan de inspecteur der infanterie, luitenant-generaal W. G. F. Sniijders te doen weten of hij het eens was met de strekking van het voorwoord, wat voor soort tucht eigenlijk werd verlangd en of hij medewerking aan De Militaire Gids in overeenstemming achtte met de eed van onderwerping aan de krijgstucht en van gehoorzaamheid aan de wetten 29).

Thomson was van oordeel dat een officier de plicht had om gezonde kritiek te leveren en hij kwam niet op zijn mening terug.

‘Mijne medewerking aan de ‘Militaire Gids’ verleend, terwijl ik mij bewust was van de richting, in het voorwoord van het Orgaan geteekend, welke strekking ik in hoofdzaak als juist erken.

In hoofdzaak. Op de gewraakte zinsnede nl.: Ook zij achten een korter verblijf in de kazerne wenschelijk en een tucht, die zonder de waarde van het leger te verzwakken, aan het Nederlandsche volk minder antipathiek is dan de thans verlangde zou ik mij gaarne een klein commentaar veroorloven, waarbij dan tegelijkertijd het antwoord op punt b in enkele grote trekken zal worden gegeven. De uitdrukking de thans verlangde acht ik in haar algemeenheid onjuist. Onjuist ook in zooverre, dat de tucht, welke het Reglement op den Inwendigen Dienst der Infanterie eischt, niet antipathiek mag worden genoemd. Mij althans is die tucht zeer sympathiek, waar zij zacht en vaderlijk genoemd wordt en op rechtvaardigheid en standvastigheid gegrond alle onderdrukking behoort uit te sluiten; waar door Hare Majesteit geëischt wordt, dat de militairen met zachtheid en menschlievendheid worden behandeld, dat hun nimmer onrecht worde aangedaan en dat zij in hunne meerderen in alle opzichten welwillende voorgangers vinden . . .; waar eindelijk eene lijdelijke gehoorzaamheid gevorderd wordt, indien de orders der meerderen overeenstemmen met de wet of gegrond zijn op rede en billijkheid. Wil men nu uit de woorden thans verlangde evenwel lezen 'thans door sommigen verlangde' - waarin dus opgesloten zoude liggen, dat er nog in het leger autoriteiten zijn, die zich niet volgens het milde voorschrift van Hare Majesteit de Koningin gedragen, dan moet ook ik, helaas, die mening onderschrijven. Ik meen trouwens, met volkomen gewisheid te mogen zeggen, dat er niemand in het leger gevonden wordt of hij kent personen te over, voor wie de zachtheid en vaderlijkheid der discipline doode letters zijn. Indien het mogelijk is, dat in een militair tijdschrift zonder Benig commentaar der Redactie een stuk geplaatst wordt als 'Het IJzeren Regiment', waarin - in plaats van uitsluiting van alle onderdrukking - een slaafsche onderwerping verlengd wordt ... ja, waarin zelfs invoering der doodstraf in tijd van vrede ten bate der krijgstuicht wordt aanbevolen; indien het mogelijk is, dat verscheidene onzer officieren dat artikel toejuichen, dan is m.i. de vraag gewettigd, of het gewraakte, 'thans verlangde' welzoo onjuist genoemd mag worden. Ook zou men zich kunnen afvragen, of hier antipathiek geheeten wordt de discipline van het Reglement op den Inwendigen Dienst, dan wel die uit het thans nog vigeerende 'Reglement van Krijgstugt enz.'. Dat het voorschrift van Hare Majesteit op gansch anderen grondslag rust als het oude Krijgstucht-reglement, staat - meen ik - voldoende vast: ginds zachtheid, vaderlijk, hier 'onvermijdelijke bestraffing der geringste nalatigheden of misslagen'. Hier ook de pertinente bepaling, dat, aangezien de godsdienst de bron is van alle geluk, deugd, waren moed en troost, in den kriegsstand een ieder zich tot betrachtting deszelve moet bevljtigen. Mag men uit het feit, dat een groot gedeelte der officieren dit laatste voorschrift als niet bestaande beschouwt, ook de gevolgtrekking maken, dat de tucht-grondslag uit het Reglement van Krijgstugt vervangen is door de bepaling_ van Hare Majesteit, dan zeer zeker is - zooals gezegd - wraking van de zinsnede in den 'Militaire Gids' gerechtvaardigd; niet wanneer beide met elkaar strijdige tuchtvoorschriften te gelijkertijd geldig worden geacht'.

Kolonel Van der Goes was niet te spreken over Thomson. Met name diens geschrijf over taktische zaken was verkeerd gevallen omdat deze te weinig eerbied zou hebben gehad jegens officieren die ouder en hoger in rang waren. De kolonel vond in Thomson's publikaties bewijzen van zelfingenomenheid, zelfverheffing en aanmatiging. Wel onderkende hij diens

energie en grote intelligentie, maar achtte hem desondanks voorlopig nog niet geschikt voor een hogere rang.

Op 17 februari 1903 werd Thomson ontvangen door luitenant-generaal Snijders in tegenwoordigheid van de divisiecommandant, generaal-majoor W. Duycker en de regimentscommandant. Thomson heeft van dit onderhoud een officieel overzicht samengesteld waaruit blijkt dat de sfeer nog al gespannen was. Op subtiële wijze liet hij merken hoe hij over Snijders dacht.

'Ik zeide vervolgens op een gedane vraag, dat ik een tucht wenschelijk achtte, waarbij aan de opvoeding meer waarde wordt toegekend, dan op het oogenblik naar mijn bescheiden oordeel in het algemeen werd ingezien, een tucht, waarbij de zelfstandigheid van een ieder meer tot zijn recht komt, omdat vooral de oorlog in Z-Afrika mij de noodzakelijkheid van die tucht geleerd had. Ik wees op het rapport, na afloop van die detachering aangeboden en waarin die zelfde denkbeelden ontwikkeld waren. Z.E. zeide, dat hij meer van den oorlog afwist dan ik, dat hij er waarschijnlijk meer van gelezen had dan ik, want dat Z.E. alles gelezen had wat erover uitgekomen was, ook in het Duitsch en Fransch.

Z.E. kon me nog wel 20 boeken opnoemen, waarvan ik misschien zelfs nog de titels niet kende. Voor mijn ervaring daar opgedaan gaf Z.E. geen cent, en mijn rapport kon hem niets schelen'.

Dit staaltje van bijtende ironie sloot Thomson af met de lakonieke opmerking dat Zijne Excellentie zich tijdens het onderhoud slechts eenmaal een 'g.v.d. tegen mij' liet ontvallen. Het zag er naar uit dat zijn militaire carrière gebroken was.

Andere activiteiten in 1903

Samen met zijn vriend Ram publiceerde Thomson in 1902 een zeer omvangrijk artikel over belangrijke tactische werken die in de loop van 1902 waren verschenen. Ook vond hij tijd voor het tekenen van een Kaart, aangevende de verdeeling van het Rijk - in Landweerdistricten en de standplaatsen van de Landweer-districtscommandanten, welke werd gedrukt door de firma Smulders. En passant corrigeerde hij het Koninklijk Besluit van 29 mei 1903 dat de indeling regelde.

Maar wat vooral zijn aandacht opeiste waren de Spoorwegstakingen. De regering had namelijk bij geruchte vernomen dat de stakers het plan hadden om spoorwegverkeer met Den Haag onmogelijk te maken ten einde een bijeenkomst van de Kamers te verhinderen. De minister van oorlog J. W. Bergansius die kennelijk een groot vertrouwen in Thomson had belastte hem op 6 februari 1903 met een bijzondere opdracht in verband waarmee laatstgenoemde op 7, 9, 10 en 20 februari dienststreizen maakte.

Thomson was toegevoegd aan majoor L. C. van den Brandeler en regelde de bewaking van de spoorlijnen op dusdanig bekwame wijze dat hij in aanmerking kwam voor een koninklijke onderscheiding.

Op 6 augustus 1903 droeg minister Bergansius hem voor tot de benoeming van ridder in de Orde van Oranje-Nassau met de Zwaarden. Toen de lintjesregen op 31 augustus van dat jaar neerdaalde was Thomson één van de gelukkigen. Voor zijn meerderen ontstond een hoogst ongelukkige situatie. Juist de man die zij niet wilden bevorderen kreeg een koninklijke onderscheiding! Hoe het ook zij, op 2 oktober 1903 werd hij bevorderd tot kapitein.

In datzelfde jaar deed zich nog een gebeurtenis voor, die op zichzelf tot de 'petite histoire' gerekend moet worden, maar die toch wel goed illustreert hoe Thomson optrad. Op 13 juni

1903 fietste hij in Den Haag op de Prinsessewal en reed het trottoir op. Althans volgens de klerk van politie tevens onbezoldigd gemeenteveldwachter Johan Leonard Halstein die procesverbaal opmaakte. Halstein verklaarde dat hij Thomson één meter over de stoep had zien fietsen en dat hij toen het rijwiel bij het stuur had vastgegrepen. Plaats van handeling: op de hoogte van de kiosk, hoek Prinsessewal en Hoogewal, op het trottoir aan de kant van de Koninklijke stallen 30).

De Krijgsraad in het Eerste Militaire Arrondissement boog zich over de affaire en sprak de beklagde vrij. Thomson had namelijk aangevoerd dat hij slechts met het voorwiel op het trottoir had gereden en dat tengevolge van graafwerkzaamheden het onderscheid tussen trottoir en rijweg niet duidelijk was. Kortom, hij vond dat hij gelijk had en wilde niet toegeven. Het Hoog Militair Gerechtshof verklaarde de uitspraak nietig en veroordeelde Thomson `Tot de betaling van eene geldboete van vijftig cents, met de bepaling dat deze boete, bij gebreke van betaling binnen twee maanden na den dag waarop deze rechterlijke uitspraak kan worden ten uitvoer gelegd, zal worden vervangen door hechtenis voor den tijd van eenen dag'.

Naar Leeuwarden

Thomson werd overgeplaatst naar het 9de Regiment Infanterie dat te Leeuwarden was gelegerd en kolonel C. P. de Veer als commandant had. De inspecteur der infanterie begreep heel goed dat de regimentscommandant de wenkbrauwen wel zou optrekken, want hij kreeg een officier toegeschoven die in februari 1903 een slechte beoordeling had gekregen en enkele maanden daarna alsnog was bevorderd tot kapitein.

Generaal Snijders stuurde derhalve een nota naar Kolonel De Veer waarin hij de zaak uiteenzette en de volgende aanbeveling deed: `De karaktereigenschappen van dezen officier vorderen dat hij onder eene gestrenge leiding staat, die zich opgewassen toont tegenover een eventueel aanmatigend optreden zijnerzijds s').

Thomson liet zich niet van zijn stuk brengen en handhaafde de door hem gevolgde wijze van leiderschap. Hij strafte zeer weinig, stimuleerde zijn soldaten, en verwierf de genegenheid en waardering van zijn ondergeschikten.

De politicus Hendrik Algra leerde hem in zijn jeugd kennen:

`En dan was er Thomson, kapitein Thomson. Leeuwarden was een garnizoensstad en in de Prins Frederikkazerne waren twee bataljons van het negende regiment in garnizoen. De oefenterreinen vormden blijkbaar geen problemen. De rekruten hadden velddienst in de weilanden rondom Leeuwarden. Zij trachtten het terrein met zijn greppels en sloten uit te buiten, zij verschansten zich op boerenerven, zij trokken een ophaalbrug omhoog. En wij waren er bij en wisten, wat het betekende, als de spits oprukte of als een sluippatrouille (het doel is zoveel mogelijk te zien zonder zelf gezien te worden) in actie was. En wij wisten van Thomson, iedereen in onze dorpen wist van Thomson, die een vader was voor de soldaten. Een van onze naaste burens was als milicien lang ziek geweest en Thomson had hem elke zondag in het militaire hospitaal opgezocht. Toen zijn compagnie weer eens bij ons in de buurt ging oefenen, stond een jonge boer voor hem: kent de kapitein mij nog? Ja natuurlijk, de kapitein kende hem nog uit die tijd, dat hij in het hospitaal lag. En gedurende een `gevechtspauze' kwam Thomson bij hem koffiedrinken' 32).

Eén van de dienstplichtigen die daar onder hem dienden was Pieter Sjoerd Gerbrandy. Was Thomson bij zijn soldaten zeer geliefd, dat was zeker niet het geval bij zijn superieuren. Dezen probeerden hem op fouten te betrappen. Vergeefs, hoewel het even scheen te lukken

met de rel rond de korporaal Offerhaus. Deze brave korporaal was kennelijk een verdienstelijk pianist en schnabbelde. Dat laatste overigens tot ergernis van de Leeuwardense pianist Jansen die op 29 februari 1904 een brief schreef aan de regimentscommandant P. C. de Veer. Wat was het geval? Offerpaus had twee avonden buiten Leeuwarden gespeeld en Jansen beschuldigde hem nu van onderkruiperij en broodroof. De Veer liet een onderzoek instellen en ontdekte dat Offerpaus twee maal in Tzum had gespeeld, en dat nog wel in burger! Thomson werd gevraagd naar het gedrag van zijn korporaal en hij liet aan zijn regimentscommandant weten dat Jansen met valse beschuldigingen was gekomen. De korporaal had namelijk op verzoek van Jansen gespeeld. Bovendien wilde men in Tzum liever Offerpaus omdat Jansen teveel dronk. Thomson ontdekte echter dat de korporaal geen permissie had om de avond in Tzum door te brengen en deze dus tegen de krijgstucht had gehandeld. De Veer was van mening dat Thomson het onderzoek in de affaire Offerpaus met onvoldoende inzet leidde en zo blijk gaf van geen goed officier te zijn. In aanwezigheid van de bataljonscommandant en de kapitein-adjutant Zanino zei hij tegen Thomson het te betwijfelen of hij het bevel moest blijven voeren. Thomson vroeg de regimentscommandant daarna om een onderhoud, tijdens welke hij meedeelde de opmerkingen van de kolonel als grievend te beschouwen. De Veer antwoordde dat de kwestie Offerpaus in feite de druppel was die de emmer deed overlopen, want de manier waarop Thomson de krijgstucht handhaafde was hem een doorn in het oog. Thomson echter voerde aan dat hij de krijgstucht steeds conform de regels had gehandhaafd.

Hij vroeg op 5 maart 1904 aan het Hoog Militair Gerechtshof om een onderzoek in te stellen naar de kritiek zoals die door de regimentscommandant was geuit. Hij stuurde zijn verzoek direct en niet langs de hiërarchieke weg naar het Hoog Militair Gerechtshof. De kolonel zegde Thomson toen 14 dagen kamerarrest aan. De strafreden was als volgt:

Na door de Regimentscommandant volgens tekortkoming in een hem opgedragen onderzoek betreffende ene ernstige overtreding van een zijner minderen, mondeling en schriftelijk te zijn berispt en op de gevolgen gewezen welke hem te wachten staan, wanneer hij zich aan herhalingen zou schuldig maken, in een aan het Hoog Militair Gerechtshof gericht officieel verzoek tot purge beweringen gedaan ten opzichte van een Regimentscommandant welke in strijd zijn met waarheid en goede trouw en hiermede aan handelingen zich schuldig gemaakt, onbestaanbaar met de instandhouding van een goede discipline'.

Kolonel De Veer probeerde om Thomson te doen overplaatsen. De inspecteur der infanterie voelde hier weinig voor, omdat een dergelijke maatregel tegen de gewone gang van zaken was en omdat hij bang was dat Thomson munt zou slaan uit een dergelijke behandeling. Thomson zelf verzette zich tegen een overplaatsing. Immers, dat zou nadelig werken op de troep die al aan zijn commandant was gewend. Maar hij had ook bezwaren die in de privé sfeer lagen:

'Ik heb één dochtertje van 4 ½ jaar, geen fortuin, en draag bij om mijne verarmde schoonouders te steunen. Mijne verhuizing van 's-Gravenpage herwaarts in October 11. kostte mij boven mijne vergoeding f 280,-. Hierbij komt thans mijne aansprakelijkheid voor één jaar huur'.

Wat voor hem wellicht het zwaarste woog was dat hij aangezocht was door de Liberale Unie om zich in het kiesdistrict Leeuwarden kandidaat te stellen voor de Kamerverkiezingen van 1905. Zijn verhouding met zijn meerderen was zeer slecht geworden en hij was het doelwit van allerlei aantijgingen. De spanning en irritatie liepen zo hoog op dat hij zich ziek meldde. Weldra zou echter een einde komen aan deze zwarte periode uit zijn loopbaan.

Thomson in de Tweede Kamer

Bij de kamerverkiezingen van 1905 stond Thomson dus kandidaat voor de Liberale Unie. Als zodanig moest hij het opnemen tegen de socialist F. M. Wibaut, de katholiek T. A. Hettinga en tegen M. W. F. Treub, kandidaat van de vrijzinnig democraten. Het stelsel van de kiesdistricten had tot gevolg dat kandidaten een direct contact hadden met hun kiezer, hetgeen voor Thomson, in Leeuwarden een zeer geziene figuur, een groot voordeel was. Hoe zijn partij over hem dacht blijkt uit de volgende verkiezingstekst:

Wij brengen allen onze stem uit op kapitein Thomson, den man, die algemeen bemind is omdat hij een vader is voor zijn soldaten. Wij willen, dat hij in de Kamer komt om te ijveren dat overal onze kinderen zullen behandeld worden zooals door hem; opdat door zijn kunde en werkkraft zal worden opgeheven alles wat den ernst der zaak schaadt, alles wat noodelooze druk en noodelooze kosten veroorzaakt; opdat bij Leger en Vloot rechtvaardigheid en menschlievendheid zegevieren'.

De vrijzinnig-democraten vreesden de sterke aanhang van Thomson, en verkondigden de mening dat deze laatste beter als officier dan als kamerlid zou kunnen functioneren. Zij verspreidden daarom het volgende gedichtje:

*Want als Thomson naar de Kamer gaat
Is het uit met zijn vaderschap voor de soldaat
Laat Thomson in de kazerne
blijven
Dan zal Treub het met Kuiper bekijken'.*

Uiteindelijk gaf de meerderheid van de kiezers zijn voorkeur aan Thomson, die acht jaar lang zitting zou krijgen in het Nederlandse parlement.

Als politicus sprak hij met grote deskundigheid en inzet over militaire zaken. Maar ook op allerlei ander gebied was hij actief. Bij dit alles nam hij steeds een zeer persoonlijk standpunt in. In de politieke arena had hij onder zijn medepolitici vele vrienden, waarmee hij, wanneer de discussie daartoe leidden, zonder problemen de degenen kruiste. Met Colijn en Marchant onderhield hij zeer hartelijke betrekkingen. Troelstra bracht voor hem veel waardering op.

Deze socialistische voorman beschreef in zijn Gedenkschriften Thomson aldus:

Van de leden der Kamer noem ik den heer Thomson, afgevaardigde voor Leeuwarden, waar hij als officier bij zijn manschappen zeer gezien was. Door zijn ijveren voor meer democratische opvattingen in het leger gaf hij aanleiding van hem op militair gebied groote verwachtingen te koesteren; dat daarvan veel terecht gekomen is, zou men moeilijk kunnen volhouden. Van den kant van ons, voorstanders van bezuiniging op de militaire uitgaven en tegenstanders van het militarisme, moest veel van hetgeen hij in de Kamer presteerde, worden gewaardeerd. Het was een frissche figuur, die tegenover menigen door ons geëischten maatregel sympathiek stond. Intusschen zou het ook hem blijken, dat het onmogelijk was zijn idealen in het kader der liberale regeeringspartij te verwezenlijken' 33).

Op het gebied van de defensie waren er in de Tweede Kamer drie richtingen te onderscheiden; die van de militaristen, die van de nihilisten en tenslotte de richting van de evolutionisten. Militaristen, aldus H. P. Marchant in zijn brochure Noodzakelijke Legervorming (1916) waren diegenen die streefden naar zo veel mogelijk mankracht en materieel voor de krijgsmacht.

Deze keken niet zo zeer naar het noodzakelijke als wel het meest haalbare. Het verlangen naar 'iedere man en iedere cent' riep uiteraard reactie op. De nihilisten probeerden op de defensie-uitgaven te knibbelen. Hun streven naar bezuiniging droeg de tijdbom van de afbraak in zich. De derde stroming was die van de evolutionisten. In bovengenoemde brochure geeft Marchant een omschrijving van de gezichtspunten van de evolutionisten waarvan hij Thomson als een der voortrekkers beschouwt:

'Tevoren werd het militaire vraagstuk uitsluitend beschouwd als een onderwerp van militaire techniek. Men moest als militair zijn opgeleid, men moest krijgskundige zijn om te kunnen beoordelen, hoe de weermacht moet worden opgebouwd. Wat de voorbereiding moet zijn van hen, die geroepen worden om met wapengeweld zo noodig ons onafhankelijk volksbestaan te verdedigen, hoe lang zij daartoe onder de wapenen moeten blijven, op welke grondslagen de weermacht is te organiseren, dit alles kon slechts worden gekend door dezelfde mannen van de techniek, die in de krijgsgeschiedenis geconftit en vakkundig onderlegd, de strategie en tactiek onder de knie hebben, kogelbanen kunnen berekenen, de eischep der bewapening kennen, de onderlinge functies kunnen waardeeren van de verschillende wapens op het slagveld.

De juistheid van deze beschouwing is aangetast. Daartegenover is de stelling verdedigd, dat de wetten, die den grondslag leggen voor de Nederlandsche weermacht, bovenal sociale wetten zijn; sociale wetten van de eerste orde. De techniek ziet slechts een strijdend leger en de eenheden, waaruit het is samengesteld. De grondlegger van de weermacht moet doordrongen zijn van de gedachte, dat zijn taak is, uit het voorhanden gegeven, het Nederlandsche volk, de weermacht op te bouwen. Zijn arbeid is sociaal, zijn doel is de stichting van een nationaal Nederlandsche weermacht. Daarvoor moet die wetgever het volk kennen; hij heeft rekening te houden met den geest en het karakter van dat volk, met alle stroomingen die daarin leven, met godsdienstige, staatkundige, zedelijke overtuigingen.

Hij moet het oog houden gericht op de maatschappelijke structuur van het volk. Hij moet onderscheiden tusschen de verschillende klassen en groepen, tusschen de uiteenlopende geaardheid van de bewoners der onderscheiden landstreken, van groote steden en platteland' 34).

Thomson was een voorstander van de vorming van een volksleger, waarin leger en maatschappij niet van elkaar zouden zijn gescheiden, maar juist een eenheid zouden vormen. Een vast model kon hij niet geven, wel een streven aanduiden, want: 'Een leger evolueert met de maatschappij. Men kan niet een legerstelsel oplossen als een rekensom'. Als voorwaarden voor de totstandkoming van een volksleger zag hij de invoering van de algemene dienstplicht, strenge keuring, vooroefening, korte eerste oefening en veel herhalingsoefeningen. Hij was een tegenstander van paradecultuur, star automatisme en 'vormendienst'.

Hij mengde zich ook in de strijd rond het Krupp-monopolie. De wapenfabrikant Krupp leverde al jaren kanonnen en howitzers aan het Nederlandse leger. In 1907 rees hiertegen verzet en vooral Thomson roerde zich geducht. De grote concurrent van Krupp was de Franse firma Schneider-Creusot, die er echter niet in slaagde om de markt over te nemen. Een van de hoogtepunten uit Thomson's politieke carrière was het debat dat hij voerde bij zijn bestrijding van de milite-wet 1911 van Colijn. Toen de wet toch werd aangenomen ondanks zijn uitstekend betoog, koesterde Thomson geen wrok, maar liep onmiddellijk op Colijn toe om hem met zijn overwinning te feliciteren. Ook was hij werkzaam op het terrein van de

gemeentepolitiek, en wel gedurende jaren 1910-1913 toen hij lid was van de Haagse Gemeenteraad.

J. van Oest, die als zijn secretaris optrad, heeft in 1914 een goede karakteristiek van hem gegeven.

'Thomson was een man van karakter. Weifelen deed hij nooit. Onmiddellijk vormde hij zijne meening. Ik zie hem daar nog zitten in de Duinklerstraat, later Frederik Hendriklaan voor 't zijraam van zijn huis. Trekkende met mond en voorhoofd dacht hij even na en gaf zijn oordeel. Hij was een man van overtuiging; wat kon hij voor zijn meening en principes uitkomen. En arbeidzaam! Nimmer heb ik een mensch ontmoet met die ongeëvenaarde werkkraft' 35).

In 1913 werd hij niet meer voor de Kamer herkozen en keerde hij in actieve dienst terug. In het parlement was hij een graag geziene figuur geweest.

Hij wist steeds zijn gehoor te boeien. Wanneer hij op zijn plaats zat, had hij de gewoonte om karikaturen te tekenen van zijn medepolitici, tot groot genoegen van de journalisten die vanaf de tribune zijn activiteiten konden volgen.

Thomson in Albanië

Reeds vóór zijn bekend geworden zending naar Albanië had Thomson kennis gemaakt met de Balkan. Dat was in 1912 toen, in de Eerste Balkanoorlog Montenegro, Servië, Bulgarije en Griekenland strijd voerden tegen Turkije dat uiteindelijk de nederlaag leed. De Nederlandse regering besloot om twee militaire attachés naar het strijdtoneel te sturen. Kapitein Jhr. E. J. M. Witten kreeg opdracht om naar Bulgarije te gaan terwijl Thomson de gebeurtenissen aan Turkse zijde zou gaan volgen 36).

Toen de Turkse regering weigerde om militaire attachés toe te laten, ging Thomson naar Griekenland. Tijdens zijn verblijf aldaar werd zijn zending uitgebreid met het verzoek om ook de krijgsverrichtingen in Montenegro en Servië te volgen.

Toen hij, na zijn terugkeer, niet meer als kamerlid werd herkozen, trad hij weer in actieve dienst en volgde zijn bestemming naar Groningen waar hij een huis huurde op het adres Anna Paulownastraat 29. Bevorderd tot majoor en ingedeeld bij het 12de Regiment Infanterie kreeg hij het bevel over het nieuw op te richten derde bataljon. Terwijl Thomson in Groningen zijn militaire loopbaan voortzette, stak in de Balkan de storm op.

Een van de landen waar het allang giste was Albanië. Oostenrijk, Italië, Duitsland, Frankrijk, Engeland en Rusland probeerden in gezamenlijk overleg om dit land een neutrale positie te doen innemen en er de binnenlandse rust, danig verstoord door intrigerende groepen, te bewaren 37). Zij maakten de Duitser Wilhelm von Wied tot koning van dit land. De genoemde mogendheden streefden naar handhaving van Albanië als onafhankelijke staat en achtten het van het hoogste belang dat er in dit land een nationale gendarmerie werd opgericht. Zij verzochten de Nederlandse regering om officieren aan te wijzen die deze gendarmerie zouden oprichten en leiden. Hierop kregen de kolonel der Artillerie W. J. H. de Veer en Thomson het verzoek zich hiermee te belasten. Het verloop van de gebeurtenissen toonde aan dat de combinatie van deze twee officieren hoogst ongelukkig was. Volgens de hiërarchie stond Thomson, bevorderd tot luitenant-kolonel, onder De Veer die generaal was geworden. De eerste beschikte over meer kwaliteiten en overvleugelde zijn directe chef die een broer was van Thomson's regimentscommandant in Leeuwarden.

Een en ander leidde tot vervelende verwickelingen. Begin november vertrokken beide officieren en zij kwamen op 10 november 1913 in Valona aan. Een door hen ingesteld

onderzoek naar de mogelijkheid om een gendarmerie op te richten resulteerde in de uitzending van een groepje Nederlandse officieren. De problemen waarvoor zij kwamen te staan waren bijzonder groot. De parlementair redacteur van 'De Telegraaf' D. Hans schreef hierover in 1917:

'In de eerste plaats was daar de ingewikkelde internationale toestand, waaraan het jonge Albanië zijn ontstaan te danken had en waaronder het moest worden opgebouwd. Ik behoef hierop niet nader in te gaan; dit alles is nog actueele geschiedenis. En vervolgens kwam daar de omstandigheid bij, dat de taak voor onze officieren in de practijk veel uitgebreider en lastiger bleek dan verwacht en vermoed werd. Officieel was aan hen opgedragen 'de oprichting van en de bevelvoering over de gendarmerie in Albanië'. Maar practisch hadden zij feitelijk niets minder te doen dan een geheel nieuwen staat te vormen. Zij moesten de grondslagen leggen van het koninkrijk Albanië, zij moesten orde, rust, gezag, het begin van een wetgeving en een leger scheppen. En dat onder moeilijke internationale, geografische en ethnologische omstandigheden. Toen in het vaderland bleek hoe ontzaglijk ingewikkeld hun taak was, hoe onze officieren feitelijk werden bestemd voor een arbeid waartoe zij niet waren geroepen, hoe zij onder de argus-oogen van de groote mogendheden een staat moesten vormen en tevens een oorlog voeren tegen opstandelingen, gingen er stemmen op, om hen terug te roepen. Maar dat kon moeilijk. En Thomson zèlf trouwens wilde het niet' 38).

De situatie was in Albanië zeer gecompliceerd: Een vorst die niet was opgewassen tegen zijn taak, een onstabiele politieke situatie, inmenging van allerlei buitenlandse mogendheden, intriges van plaatselijke politieke leiders.

Op 15 juni 1914 vielen opstandelingen de stad Durres aan. Thomson, die de verdediging organiseerde werd hierbij door een kogel getroffen.

Het nieuws van zijn sneuvelen sloeg in als een bom. Nederland vergat alle partijschap en rouwde over een figuur van nationale allure. In de Tweede Kamer sprak de minister-president Cort van de Linden een 'In Memoriam' waarin hij Thomson schetste als een geboren aanvoerder en een man van grote plichtsbetrachting.

Koningin Wilhelmina bezocht op 1 juli 1914 het garnizoen van Groningen en sprak de militairen op de haar kenmerkende wijze aldus toe:

'Officieren, onderofficieren, korporaals en soldaten! Het is mijn wensch enkele woorden tot u te richten naar aanleiding van het sneuvelen van uwen wakkeren kameraad en chef. Sedert die droeve mare tot ons kwam, trilt in ons de snaar van vaderlandsliefde. Nederlandsche harten kloppen sneller, volk en leger, wij allen gevoelen ons op een gansch bijzondere wijze één in rechtmatigen trots op den zoon van onzen stam, die in den vreemde getoond heeft wat oud-Nederlandsche plichtsbetrachting en moed beteekenen, op zijn krijgsmakkers in Albanië die een schoone taak op de schouders namen, in dienst der beschaving. Van ooggetuigen vernam ik van de onverschrokkenheid en volharding, waarmede zij hun zwaren en gevaarvollen plicht vervulden, van de ontbering en moeite welke zij zich getroosten en waarvan wij hier wellicht nooit iets zullen vernemen. Hun allen onzen dank voor hetgeen zij voor den roem van Nederland en leger doen. Zij herinneren ons aan de veel-omvattende roeping welke aan ons dapper Indisch leger en onze vloot en aan het corps bestuursambtenaren is toevertrouwd in ons grooter Nederland onder de keerkringen. Wie zoude de tallooze offers kunnen vergeten, die daar gebracht zijn en lederen dag opnieuw worden gebracht, die schitterende wapenfeiten,

die daden van zelfverloochening en moed in dienst voor het vaderland verricht? Ook deze gedenk ik met groote waardeering en dankbaarheid, die mannen van graniet en staal. Zij allen gaan ons voor op den weg van plicht, van veerkracht en van moed. Dat zij ons mochten bezielen groot te zijn als zij. Voorwaar, de dagen van Coen en De Ruyter, zij behoeven, zij moeten niet tot het verleden behooren' 39).

Nederland had waarlijk een groot officier verloren.

Begrafenis en nagedachtenis

In Durrës werd in aanwezigheid van de vorst Von Wied de diverse diplomatieke vertegenwoordigers en de Nederlandse officieren het stoffelijk overschot aan de aarde toevertrouwd in afwachting van de overbrenging er van naar Nederland. De Nederlandse regering had namelijk besloten het lichaam naar Groningen te doen overbrengen. Op 18 juni 1914 stoomde de kruiser 'Noord-Brabant' de haven van Nieuwediep uit om op 2 juli voor de rede van Durrës aan te komen. Men zette arbeiders aan het werk om het graf te openen. Een luguber karwei, zoals J. Fabius schreef in zijn boek. Met Thomson in Albanië: 'De lucht, die uit het geopende graf opsteeg, bewees mij duidelijk dat de blikken kist bezwaken was; toen we de kist omhoog hadden laten brengen, bleek echter dat deze niet in de uit Holland meegevoerde kist geborgen zou kunnen worden, en moesten wij wel noodgedwongen tot verlost overgaan' 40).

Het schip voer terug en viel op 14 juli de sluizen van IJmuiden binnen. Thomson ging zijn laatste gang.

De 15e juli was een grote menigte op de Handelskade te Amsterdam bijeen om 'de held van Durazzo' zijn laatste eer te bewijzen. Een militaire erewacht stond opgesteld. Toespraken door o.a. de minister van oorlog, deputaties droegen kransen aan. De kist werd overgebracht naar het Centraal station en in een spoorwagon geplaatst. De trein reed via Amersfoort, Zwolle en Assen naar Groningen. Bij de stations van de garnizoenssteden verminderde de trein vaart om aan de troepen die op de perrons stonden aangetreden de gelegenheid te geven voor het brengen van de eerbewijzen.

Over de begrafenis te Groningen schreef het blad Allen Weerbaar:

'Diepaangrijpend was de geheele plechtigheid te Groningen. Duizenden en duizenden stonden langs den weg geschaard, welken de stoet volgde te midden van een eerbiedige stilte, slechts onderbroken door de zachte klaagtonen van Chopin's treurmarsch en de doffe tromslagen.

En dan het oogeblik, waarop aan den ingang van het kerkhof het vuurpeloton de geweren boven de kist kruiste en in de hoorbare stilte het korte vuurbevel klonk en het salvo kraakte; en dit alles onder de dreiging van een zwaar onweer, dat dan ook tijdens de plechtigheid met zeldzame heftigheid losbarstte als wilde de natuur getuigen van haar rouwe in dit menschelijke drama'.

Ook De Groninger Courant beschreef het natuurverschijnsel uitvoerig:

'Het is gisteren een dag geweest om niet licht te vergeten. De begrafenis van Overste Thomson ging gepaard met een heftige beweging in de natuur, zooals men het in lang niet ondervonden heeft. Heel deze uitvaart heeft inderdaad iets gehad van de begrafenis van een oud Noorschen held uit de sagen: eerst de tocht over zee en nu vuur en bliksem en donder. Het was enigszins of de natuur meeleeft in deze indrukwekkende gebeurtenissen'.

Tijdens de plechtigheid ergerden sommigen zich aan het optreden van de cameramensen die opnamen maakten voor het bioscoopjournaal en aan de persfotografen. In Groningen kwam een comité tot stand dat zich inzette voor de vervaardiging van een borstbeeld. En met succes, want op 16 augustus 1919 werd dit beeld dat stond op het terrein van de Rabenhauptkazerne plechtig onthuld.

Onmiddellijk na het sneuvelen van Thomson vormde zich in Den Haag eveneens een commissie die zich later uit zou breiden tot een Nationaal Comité. De beeldhouwer Charles van Wijk kreeg het verzoek om een monument te vervaardigen. Tijdens zijn arbeid overleed hij echter, maar prof. Odé en Hagedoorn voltooiden het begonnen werk. De onthulling had plaats op 14 september 1914 in tegenwoordigheid van militaire en burgerlijke autoriteiten. De erewacht bestond uit een compagnie Grenadiers, terwijl de Koninklijke Militaire Kapel passende muziek speelde.

Nu, in 1978, staat dit monument nog steeds op het Thomsonplein, wat vergeten en verwaarloosd. Volledig ten onrechte, want Thomson was een groot man.

NOTEN

- 1) *D. Hans, Majoor Thomson. Den Haag 1917; l. Fabius, met Thomson in Albanië, Maastricht, 19642, Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson.*
- 2) *De Nederlandse politicus Marie Willem Frederik Treub (1858-1931) was eveneens in Voorschoten geboren. Zijn vader was daar jarenlang burgemeester.*
- 3) *Het oorspronkelijke Roucoup was een gebouw; daterende uit het einde van de zestiende of het begin van de zeventiende eeuw. Het kwam in de vorige eeuw in het bezit van de familie Pompe van Meerdervoort. Toen het onder de slopershamer viel, bleef slechts een klein bijgebouw over. Dit lag aan de straatweg en droeg de naam van 'Huize KleinRoucoup'. In 1975 werd het afgebroken.*
- 4) *Nederlands Patriciaat 20e jrg 1931/32, Den Haag, 272.*
- 5) *D. Hans Majoor Thomson, 8.*
- 6) *L. Noest, 'Nogmaals onze militaire kaarten. Beschouwingen naar aanleiding van en over de opstellen van den heer L. W. J. K. Thomson over dit onderwerp'. De Militaire Spectator (1893), 558.*
- 7) *L. W. J. K. Thomson, 'Terreinverkenning en reproductie. Nadere toelichtingen naar aanleiding van Het Mil. Weekblad 1892, nr. 14 en De Mil. Spectator, nr 6 en nr 9'. De Militaire Spectator (1893) 611.*
- 8) *L. W. J. K. Thomson, 'De oorlog tusschen Japan en China': Indisch Militair Tijdschrift 26 (1895) I-28, 109-138, 227-239, 307-325, 382416.*
- 9) *Sectie Krijgsgeschiedenis, dossier Thomson; voor deze episode zie ook A. Kruisheer, 'Generaal Drijber en zijn tijd'. De Militaire Spectator 98 (1929), 59-80.*
- 10) *L. W. J. K. Thomson, 'Cartographie'. Indisch Militair Tijdschrift 28 (1897) 34-43.*
- 11) *J. Fabius Met Thomson in Albanië 21.*
- 12) *N. J. A. P. H. van Es. Het historisch museum van het Korps Rijdende Artillerie. Arnhem, 1898, deel V, III c 291. Thomson kende Van Es persoonlijk en ontving van hem dit boek ten geschenke.*
- 13) *De Militaire Spectator 66 (1897) 739-740.*
- 14) *'Een nieuwe(?) Atjehkaart'. Indisch Militair Tijdschrift 29 (1898) 62-68; L. W. J. K. Thomson, 'Een nieuwe Atjeh-kaart. Een woord van protest, naar aanleiding van het artikel op blz. 62 e.v. en de bibliographie op blz. 77-78 van nr 1'. Indisch Militair Tijdschrift 29 (1898) 368-377.*
- 15) *L. de Vlaming, 'Het duel, de raden van eer en de eeregerechten'. Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1897-1898 (1898) 108-153.*
- 16) *L. W. J. K. Thomson, 'Welke voordelen zijn verbonden aan eene vereeniging van de officierskorpsen van het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische leger? Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1898-1899 (1899) 425.*
- 17) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson: brief van Dr. W. Drees aan Dr. C. M. Scholten, dd 10 november 1975: 'Als jong kamerstenograaf heb ik Thomson wel als spreker leren kennen, maar ik heb geen persoonlijke contacten met hem gehad. Ik herinner me hem als een levendig spreker, naar wie geluisterd werd, vooral als hij het had over zijn Indische ervaringen. Hij werd, dunkt mij, geacht te behoren tot de linkerzijde van de Liberale Unie'.*
- 18) *F. H. Boogaard, 'Legervorming, legerinrichting, legeroefening, met het oog op Nederlandsche toestanden'. Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1896-1897 (1897) 73-135.*
- 19) *De Militaire Spectator 67 (1898) 507-508.*
- 20) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson.*

- 21) *De Militaire Spectator* 69 (1900) P. 355.
- 22) C. de Jong. 'A neutrsl military observer in the Anglo-Boer War in 1900: The Norwegian Captain Julius Allum'. *Kleio, Bulletin no 1 en 2, deel VIII, van die Departement Geschiedenis van die Universiteit van Suid-Afrika*. Pretoria, 1976, 19.
- 23) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 24) L. W. J. K. Thomson. 'De vrees voor het democratisch element in ons leger'. *De Militaire Gids* 24 (1905) 463.
- 25) D. Hans. *Majoor Thomson* 12.
- 26) *De Militaire Spectator* 71 (1902) 805-832; *De Militaire Gids* 23 (1903) 23.
- 27) *Het IJzeren Regiment*. In: *De Militaire Spectator* 71 (1902) 865-875.
- 28) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 29) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 30) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 31) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 32) H. Algra, *Mijn werk, mijn leven*. Assen 1970 13-14.
- 33) P. J. Troelstra, *Gedenkschriften, Amsterdam, 1929. III, 39-40*.
- 34) H. P. Marchant, *Noodzakelijke Legervorming*. Haarlem, 1916.
- 35) J. van Oest, 'l. W. K. L. Thomson'. *Het Leven* 9 (1914) 791-798.
- 36) *Sectie Krijgsgeschiedenis, collectie Thomson*.
- 37) T. A. Goslinga, *The Dutch in Albanië, A history of the first Albonian gendarmerie organized and directed by Dutch officers 1919-1914*. Roma, 1972.
- 38) D. Hans, *Majoor Thomson*, 61.
- 39) D. Hans, *Majoor Thomson*, 69-70.
- 40) J. Fabius, *Met Thomson in Albanië*, 139